

Белорусско-литовское летописание именно в XVI в. приобрело самобытный характер и особенный стиль изложения. Однако во второй половине XVI в. наблюдается постепенное прекращение летописания, обусловленное не только сменой социальных, политических условий и национального положения белорусов в составе Речи Посполитой, но трансформацией самого жанра, связанного с необходимостью изменения способов репрезентации действительности.

Религиозно-полюемические произведения конца XVI – начала XVII в. отражали изменение конкретно-исторических условий как в Европе и Речи Посполитой, так и на белорусских землях, эволюцию ценностей, целей и задач определенных социальных групп, усложнение общества с его многообразными социально-политическими запросами. В первую очередь, это проявлялось в усилении борьбы за культурную, социальную, конфессиональную и этническую самоидентификацию.

Историческое сознание XVII в. претерпевало колоссальные изменения в результате Ренессанса с его идеями гуманизма и вольнодумства, Реформации и религиозных войн, утраты солидарности всего христианского мира, Контрреформации, распространения униатства и инкорпорации православной элиты в польскую шляхту путем принятия католичества, заимствования польской культурной традиции и социокультурного раскола общества на статичную народную культуру и шляхетскую.

Единые шляхетские привилегии, участие в единых формах политической жизни, унификация образования обусловили формирование единой ментальности и идеологии сарматизма независимо от этнической, конфессиональной принадлежности и имущественного положения, так называемого «народа шляхетского» [2, с. 150].

Историческая репрезентация на белорусских землях в XVII–XVIII вв. характеризуется эволюцией традиционных форм и возникновением новых, таких, как мемуарная литература в виде дневников и воспоминаний. Мемуары выделялись жанровым разнообразием: дневники-воспоминания, воспоминания-романы, воспоминания-автобиографии, воспоминания-генеалогии.

Таким образом, репрезентация прошлого белорусов в XV–XVIII вв. была представлена такими формами историописания, как летописи и хроники, религиозно-полюемическая и мемуарная литература.

ЛИТЕРАТУРА

1. Семянчук, А. А. Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі / А. А. Семянчук. – Гродна : ГрДУ, 2001. – 161 с.
2. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2000–2005. – Т. 3: Беларусь у часы Рэчы Паспалітай (XVII–XVIII ст.) / Ю. Бохан [і інш.]. – 2004. – 344 с.

УДК 94(476)+94(100)"1914/1918"

ПРАБЛЕМА БЕЖАНСТВА НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ ПАДЧАС ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ ВА ЎСПАМІНАХ І ДЗЁННІКАХ РУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Я. А. Бодрыкаў

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск

У артыкуле разглядаюцца ўспаміны і дзённікі рускіх пісьменнікаў К. Г. Паўстоўскага, М. Я. Белеўскай і Ф. А. Кудрынскага, якія сталі відавочцамі трагічных падзей бежанства на тэрыторыі беларускіх губерняў падчас Першай сусветнай вайны. Дадзеныя крыніцы характарызуюць стаўленне саміх аўтараў да праблемы бежанства і раскрываюць асаблівасці

эвакуацыі, размяшчэння і сацыяльнай дапамогі пацярпеламу ад вайны насельніцтву акупаваных і прыфрантавых губерняў Расійскай імперыі.

Ключавыя словы: бежанства, успаміны, дзённікі, Першая сусветная вайна, беларускія губерні.

THE PROBLEM OF REFUGEES ON THE TERRITORY OF BELARUSIAN PROVINCES DURING THE FIRST WORLD WAR IN THE MEMORIES AND DIARIES OF RUSSIAN WRITERS

Ya. A. Bodrykau

Belarusian State University, Minsk

The article examines the memoirs and diaries of Russian writers K. G. Paustovsky, M. Ya. Belevskaya and F. A. Kudrinsky, who witnessed the tragic events of refugees on the territory of Belarusian provinces during the First World War. These sources characterize the attitude of the authors themselves to the refugee problem and reveal the features of evacuation, accommodation and social assistance to the war-affected population of the occupied and front-line provinces of the Russian Empire.

Keywords: refugee, memories, diaries, First World War, Belarusian provinces.

Няўдалы для Расійскай імперыі ход баявых дзеянняў падчас кампаніі 1915 г. прывёў да адступлення Рускай імператарскай арміі з тэрыторыі заходніх губерняў Расійскай імперыі і з'яўлення на гэтых тэрыторыях масавага бежанскага руху. Найбольш востра праблема бежанства паўстала летам – восенню 1915 г. [1, с. 144]. Сведкамі гэтых падзей на беларускіх землях былі ў тым ліку і прадстаўнікі літаратурных колаў з ліку рускіх пісьменнікаў, якія пакінулі ўспаміны пра падзеі Першай сусветнай вайны, закранаючы і тэму эвакуацыі мірнага насельніцтва з зоны баявых дзеянняў.

Адным з найбольш вядомых відавочцаў эвакуацыі бежанцаў праз беларускія губерні падчас Першай сусветнай вайны з'яўляўся будучы вядомы рускі і савецкі пісьменнік Канстанцін Георгіевіч Паўстоўскі, які ў 1915 г. служыў санітарам. Успаміны пісьменніка пра гэты перыяд свайго жыцця выйшлі ў другой кнізе аўтабіяграфічнага цыкла «Повесть о жизни» пад назвай «Беспокойная юность». Дадзены твор быў напісаны ўжо пасля Другой сусветнай вайны і выйшаў у 1954 г. [2, с. 97].

Падчас сваёй службы санітарам К. Г. Паўстоўскі наведаў шматлікія беларускія гарады і вёскі, у тым ліку Брэст, Кобрын, Маладзечна, Слуцк і Нясвіж і інш. Санітарны атрад аўтара ўспамінаў аказваў дапамогу не толькі параненым вайскоўцам, але і хворым мясцовым жыхарам, а таксама бежанцам. Пры гэтым дапамога апошнім, згодна ўспамінам аўтара, у першую чаргу, насіла харчовы характар. Ва ўспамінах К. Г. Паўстоўскага бежанцы паказаны як вельмі згаладалыя людзі, большая частка якіх клапацілася, ў першую чаргу, аб атрыманні ежы. Згодна ўспамінам, жанчыны, атрымаўшы харчаванне, імкнуліся пацалаваць санітарам рукі [3, с. 379], а ў некаторых выпадках падчас раздачы ежы сярод бежанцаў адбывалася даўка. Так, па ўспамінам аўтара, у Кобрыне натоўп галодных бежанцаў раздавіў хлопца, калі людзі пабачылі катлы з гарачым абедам. Сам аўтар так апісаў працэс ужывання ежы бежанцамі пасля трагедыі: «мужчыны ірвалі міскі адзін у аднаго з рук. Жанчыны таропка засоўвалі ў рот грудным пасіনেлым дзецям кавалкі шэрай распаранай свініны» [3, с. 390].

Звяртаў аўтар увагу і на іншыя праблемы, звязаныя з эвакуацыяй бежанцаў. Так, у кнізе К. Г. Паўстоўскага ёсць успаміны аб трупах бежанцаў на дарогах, якія заставаліся невядомымі і хаваліся ўжо санітарамі. У Кобрыне аўтар сутыкнуўся з яшчэ адной уласцівай для бежанства праблемай – згубленымі падчас эвакуацыі дзецьмі бежанцаў і сіротамі, бацькі якіх загінулі падчас эвакуацыі [3, с. 380]. Ёсць і ўспаміны аб аказанні

бежанцам медыцынскай дапамогі самага рознага характару. Так, напрыклад, у лесе на шляху ад Слоніма да Баранавіч аўтар паспяхова прыняў роды ў адной з бежанак [3, с. 397]. Адзін з найбольш сумных эпізодаў успамінаў К. Г. Паўстоўскага прысвечаны аказанню медыцынскай дапамогі бежанцам у вёсцы пад Баранавічамі (аўтар не адзначыў яе назвы). Як апынулася пазней, у вёсцы знаходзіліся бежанцы, хворыя на чорную воспу. Санітарны атрад, у якім знаходзіўся К. Г. Паўстоўскі, быў накіраваны ў вёску без інфармацыі аб эпідэміі сярод бежанцаў і без неабходных медыцынскіх прыналежнасцей і лекаў. Пры гэтым вайскоўцы ачапілі вёску і адмовіліся выпускаць бежанцаў і санітараў, якія фактычна апынуліся ў пастцы. У выніку медыцынскі персанал таксама стаў заражацца чорнай воспай, ад якой у хуткім часе памерла нявеста пісьменніка Лёля [3, с. 405–413]. Зіму 1915–1916 гг. К. Г. Паўстоўскі сустрэў у прыфрантавым Замір'і (цяпер Гарадзея), дзе па ўспамінах аўтара бежанцаў засталася мала і санітарны атрад знаходзіўся фактычна без працы [3, с. 421].

Свае ўспаміны пра жыццё Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага і Магілёва, у якім у той момант жыла пісьменніца Марына Якаўлеўна Белеўская, яна напісала ў міжваенны перыяд у Вільні, дзе разам з сям'ёй знаходзілася ў эміграцыі. Большая частка ўспамінаў М. Я. Белеўскай прысвечана жыццю Магілёва ў гады Першай сусветнай вайны і знаходжанню ў горадзе імператара Мікалая II і яго сям'і. Аднак невялікая частка мемуараў утрымлівае і ўспаміны пра бежанцаў. Пісьменніцы адзначала, што «першымі ластаўкамі вайны» былі ковенскія яўрэі, якіх прымусова высялялі ва ўсходнія губерні. М. Я. Белеўская адзначае, што калі бежанцы прыбылі ў горад, то цягам 24 гадзін мусілі працягнуць далейшы рух, бо ў горадзе ў гэты час павінна была размясціцца Стаўка Вярхоўнага Галоўнакамандуючага. Аднак стомленыя дарогай бежанцы адмовіліся выконваць загад. Вырашэнне гэтай праблемы мемуарыстка апісала лаканічна: «ім сабралі на дарогу нейкія грошы і ўжо раніцай у Магілёве іх не было» [4, с. 10]. Больш трагічным, на думку аўтара, быў лёс рагатай жывёлы, якая прыйшла разам з бежанцамі ў Магілёў. Пісьменніца адзначала, што мясцовыя ўлады спрабавалі vyrатаваць статкі знясіленых кароў, аднак большая частка жывёл загінула ад голаду і стомленасці [4, с. 11].

Успаміны педагога і пісьменніка Фядота Андрэевіча Кудрынскага (вядомага пад псеўданімам Багдан Сцепанец) «Людские волны: беженцы» былі напісаныя і выдадзеныя аўтарам ужо падчас Першай сусветнай вайны. Мемуары ўяўляюць сабой дзённікі пісьменніка з мінімальнымі дадаткамі і прадмовай да чытача. Успаміны цалкам прысвечаны працэсу размяшчэнню бежанцаў у Рагачове і далейшаму транзіту праз горад, дзе аўтар у гэты момант выкладаў у якасці лектара на курсах настаўнікаў. Варта адзначыць, што сам Ф. А. Кудрынскі фармальна таксама з'яўляўся бежанцам, але па сутнасці не лічыў сябе прыналежным да гэтай групы людзей [5, с. 15–16].

У адрозненні ад успамінаў К. Г. Паўстоўскага аўтар «Людских волн» фіксаваў бежанцаў не ў працэсе дэцэнтралізаванай самастойнай эвакуацыі, а ў момант, калі дзяржаўныя службы ўжо аказвалі гэтым людзям прынамсі мінімальную транспартную дапамогу і рассялялі ў Рагачове і яго наваколлях. Успаміны аўтара паказваюць змены ўспрыняцця мясцовымі жыхарамі бежанцаў і эвалюцыю іх адносін, гатоўнасць мясцовых уладаў да прыёму бежанцаў, змены настройў і паводзін саміх бежанцаў, умовы размяшчэння і харчавання пацярпелага насельніцтва. Так, напрыклад, Ф. А. Кудрынскі адзначыў, што ў ліпені 1915 г. прадстаўнікі мясцовых уладаў не былі падрыхтаваныя нават да прыёму 1000 немцаў-каланістаў, выселеных з памежных і прыфрантавых тэрыторый. Аднак за ўвесь 1915 г. праз Рагачоў прайшло больш за 700 тыс. бежанцаў [5, с. 5–13].

Варта адзначыць, што кніга была выдадзена неўзабаве пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г., таму ў ёй утрымліваецца і звесткі пра крытычныя выказванні бежанцаў і мясцовага насельніцтва ў адрас уладаў. У прыватнасці, аўтар адзначаў, што

многія бежанцы не хавалі сваіх негатыўных эмоцый і ўжо летам 1915 г. дапускалі публічныя абразы ў бок цара. Падчас скаргаў на адсутнасць харчавання ці яго дрэнную якасць некаторыя з бежанцаў казалі, што «цар нас выгнаў з нашай зямлі, цар няхай і корміць» [5, с. 14]. Пры гэтым з успамінаў аўтара можна зрабіць выснову, што першым бежанцам, якія трапілі ў Рагачоў ў ліпені 1915 г., найбольш пашанцавала. З-за недахопу прадуктаў колькасць і якасць харчавання паступова пагаршаліся. Акрамя таго, горад быў перапоўнены бежанцамі, таму многія з іх вымушаны былі весці бяздомны лад жыцця [5, с. 15]. Усё гэта ўплывала на змену сацыяльных паводзінаў сярод бежанцаў сялян, разбурэнне традыцыйнага светапогляду і прыводзіла да росту злачыннасці і маргінальных паводзін сярод бежанцаў.

Падсумоўваючы, трэба адзначыць, што ўспаміны і дзённікі рускіх пісьменнікаў, у якіх закранаюцца праблемы бежанцаў на тэрыторыі беларускіх губерняў, прадстаўлены ў мемуарах К. Г. Паўстоўскага, М. Я. Белеўскай і Ф. А. Кудрынскага. Ва ўспамінах жыхаркі горада Магілёва М. Я. Белеўскай праблема бежанства ўзгадваецца фрагментарна, у той час як мемуары К. Г. Паўстоўскага дазваляюць больш падрабязна і глыбока ўбачыць трагедыю бежанцаў Першай сусветнай вайны ў асобных эпізодах эвакуацыі пацярпелага насельніцтва ва ўнутраныя губерні імперыі. Успаміны-дзённікі Ф. А. Кудрынскага цалкам прысвечаны праблеме бежанства ў асобным беларускім горадзе. У гэтых крыніцах можна адзначыць аднолькавыя асаблівасці і праблемы падчас эвакуацыі і рассялення бежанцаў: нізкі ўзровень медыцынскай дапамогі, недахоп харчавання і фуражу, лагістычныя і транспартныя праблемы пры транспарціроўцы ў аддаленыя губерні, няпростыя ўзаемаадносіны з мясцовым насельніцтвам і ўладамі, прымус з боку дзяржавы і вайскоўцаў. Такім чынам, мемуары і дзённікі з'яўляюцца важнымі крыніцамі пры даследаванні праблемы бежанства на беларускіх землях падчас Першай сусветнай вайны.

ЛІТАРАТУРА

1. Смольянинов, М. М. Беларусь в Первой мировой войне, 1914–1918 гг. / М. М. Смольянинов. – Минск : Беларус. навука, 2014. – 317 с.
2. Жаринов, Н. А. Первая мировая война в автобиографической книге «Повесть о жизни» К. Г. Паустовского / Н. А. Жаринов // Изв. Самар. науч. центра Рос. акад. наук. – 2016. – № 2. – С. 97–99.
3. Паустовский, К. Г. Далекие годы. Беспокойная юность : повести / К. Паустовский. – Киев : Дніпро, 1987. – 508 с.
4. Белевская, М. Ставка Верховного Главнокомандующего в Могилеве, 1915–1918 гг. : воспоминания, проза / М. Белевская. – Гродно : ЮрсаПринт, 2011. – 69 с.
5. Кудринский, Ф. А. Людские волны: беженцы: [через г. Рогачев в 1915 г.] / Ф. А. Кудринский (Богдан Степанец). – Петроград : Книгоизд-во бывш. М. В. Попова, 1917. – 200 с.

УДК 930.253:009

ВКЛАД П. И. КЁПЕНА В НАЛАЖИВАНИЕ МЕЖСЛАВЯНСКИХ НАУЧНЫХ СВЯЗЕЙ: К 230-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

Л. Д. Бондарь

*Санкт-Петербургский филиал Архива Российской академии наук,
Санкт-Петербургский университет технологий управления и экономики*

Показана роль П. И. Кёпена в формировании в России научного славяноведения на базе складывания продуктивных межславянских научных связей. Важную роль сыграли издававшиеся им «Библиографические листы», вошедшие в число первых российских журналов со значительной славяноведческой составляющей.

Ключевые слова: П. И. Кёппен, межславянские научные связи, становление славистики в Российской империи, «Библиографические листы».